

А.У. Уразов,
доцент ЖДУ ім. І. Франка,
кандидат економічних наук

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ ТА РІВЕНЬ ЖИТТЯ

Анотація. Важливим у моніторингу соціально-трудової сфери є спостереження за доходами і рівнем цін на споживчі товари та послуги, що відображається на рівні життя населення, обґрунтування визначення рівня доходів населення, частки в них заробітної плати як головного джерела підвищення добробуту громадян і стимулу до ефективної праці.

Ключові слова: валовий внутрішній продукт, соціальні доходи, трудові доходи, прожитковий мінімум.

На допомогу вчителю економіки

Створений в економіці валовий внутрішній продукт (ВВП) послідовно проходить стадію розподілу та перерозподілу. В результаті формуються доходи основних суб'єктів економіки: окремих громадян, домогосподарств, підприємств та держави.

Отримані в результаті розподілу доходи обмінюються на товари та послуги для їх послідуєчого споживання. В умовах товарного виробництва обмін відбувається на ринку і через ринок, тому відносини (сфера) обміну – це фактично вся система ринкових відносин.

Аналіз доходів підприємств (прибуток) та доходів держави (державного бюджету) виходить за межі даної статті, тому її мета полягає в розгляді механізму розподілу ВВП та національного доходу між різними соціальними групами населення.

В умовах ринкової економіки розрізняють функціональний та персональний розподіл доходів та відповідно їх конкретні форми.

Функціональний – це розподіл створеного національного доходу між власниками факторів виробництва (землі, праці, капіталу). В результаті утворюються факторні доходи: рента, заробітна плата, прибуток, процент. Названі форми доходів вважаються первинними. Доходи держави (бюджетів всіх рівнів) є вторинними, тому що формуються шляхом оподаткування первинних доходів.

Персональний розподіл – це розподіл доходів між окремими особами, незалежно від того власниками яких факторів виробництва вони є - це особисті доходи окремих громадян та домогосподарств.

В залежності від джерел надходження існують такі форми особистих доходів населення:

Трудові доходи – це заробітна плата найманих працівників та доходи від підприємницької діяльності (прибуток).

В цьому зв'язку слід зазначити, що з позицій маржиналізму та неокласичної школи прибуток розглядається як винагорода, плата підприємцю за виконання ним управлінських функцій, новаторство, ризик.

На відміну від такої трактовки сутності прибутку, марксизм розглядає прибуток як форму нетрудового, експлуаторського доходу, перетворену форму додаткової вартості, яка створюється неоплаченою працею найманих працівників.

Доходи від власності: орендна плата, дивіденди, проценти по облігаціях та банківських вкладах, спадщина та дарування та інші.

Соціальні доходи (трансфертні платежі) – це виплати з державного та місцевих бюджетів та позабюджетних соціальних фондів: пенсії, стипендії, субсидії, допомога по безробіттю, на дітей та інші види соціальної допомоги.

Окрему групу доходів становлять тіньові доходи, отримані від незаконної та незареєстрованої діяльності – це виконання робіт та надання послуг без сплати податків, заробітна плата «в конвертах», хабарі, подарунки та інші.

В умовах сучасної змішаної економіки відносини розподілу та формування доходів населення є об'єктом державного макроекономічного регулювання, важливою складовою соціальної політики держави.

В системі соціального захисту громадян особливого значення набуває законодавче встановлення та гарантування державою мінімальних соціальних нормативів забезпеченості, до яких в першу чергу належить прожитковий мінімум та відповідно розмір мінімальної зарплати та мінімальної пенсії за віком.

Прожитковий мінімум – є базовим соціальним стандартом. Це мінімальний розмір грошового доходу, необхідний для задоволення основних життєвих потреб громадян (фізіологічних та соціальних) за існуючого рівня цін і тарифів на товари та послуги. Щорічно його розмір визначається в складі Державного бюджету на поточний рік.

Розмір прожиткового мінімуму встановлюється диференційовано для чотирьох соціальних груп громадян (діти до 6 років, від 6 до 18 років, працюючі та непрацюючі). У відповідності з величиною прожиткового мінімуму повинні встановлюватися розміри мінімальної зарплати та пенсії.

Величина прожиткового мінімуму та відповідно мінімальна зарплата розраховуються на основі оцінки вартості «споживчого кошику» – це фіксований набір основних продовольчих, непродовольчих товарів та послуг, що забезпечує мінімальний рівень їх споживання. Обчислюється в діючих цінах по раціональних нормах споживання. Вартість споживчого кошика повинна переглядатися кожні 5 років зв'язку зі зростанням цін і тарифів, вартості життя.

Діючий нині споживчий кошик був затверджений у 2000 році і з того часу не переглядався. Закладені в ньому норми споживання товарів та послуг не відповідають раціональним, науково-обґрунтованим нормам і є суттєво заниженими.

Доходи населення, їх величина та динаміка визначають досягнутий в країні рівень та якість життя її громадян.

Як відомо, матеріальною основою досягнутого рівня життя є величина створеного реального ВВП та його розмір в розрахунку на душу населення. За даними Всесвітнього банку в 2013 році ВВП на душу населення в Україні становив 7418 доларів США (за паритетом купівельної спроможності). Цей показник в 2-3 рази менший відповідного показника в Росії, Білорусії, Казахстані, Польщі та багатьох інших країн. ВВП України на душу населення становить лише 25% від середнього по країнах Євро Союзу. Відповідний середньосвітовий показник становить 12349 доларів США.

Основною причиною такого становища є те, що суспільна продуктивність праці в Україні в 4-5 разів нижча, ніж в «старих» країнах-членах Євро Союзу. В цьому зв'язку слід підкреслити, що зростання реальної зарплати, інших доходів населення може відбуватися тільки при умові випереджаючого зростання продуктивності праці та збільшення обсягу реального ВВП. Якщо ж зростання номінальних доходів населення відбувається без підвищення продуктивності праці, то такі доходи завжди мають інфляційний характер.

Слід зазначити, що ВВП на душу населення – це розрахунковий, середньостатистичний показник. Тому не слід вважати, що кожний громадянин фактично отримує в своє розпорядження наведену статистикою величину. Це пов'язано з тим, що частина ВВП витрачається на військові витрати, утримання державного апарату, погашення зовнішнього боргу та інші державні витрати. В результаті, частка ВВП, що йде на споживання, скорочується.

Для характеристик та оцінки досягнутого в країнах рівня і якості життя використовується Міжнародна система оціночних та статистичних показників, розроблена Статистичною комісією ООН. Ця система включає дві групи показників: узагальнюючі та окремі.

I. Узагальнюючі показники:

1. Виробництво ВВП на душу населення;
2. Реальні доходи на душу населення;
3. Виробництво окремих (базових) товарів на душу населення (електроенергії, сталі, зерна, м'яса, молока, автомобілів та ін.).

При цьому найбільш узагальнюючим (інтегральним) показником рівня і якості життя є показник очікуваної середньої тривалості життя в роках.

II. Окремі показники:

Розмір прожиткового мінімуму; співвідношення розміру мінімальної та середньої зарплати; індекс споживчих цін, (вартості життя); розмір податків на особисті доходи; структура та середня калорійність харчування; частка розходів на харчування в бюджетах сімей; забезпеченість житлом (кв. метрів на душу населення); забезпеченість медикаментами; кількість лікарів та лікарняних ліжок на 1000 населення та інші показники.

Така єдина, уніфікована система показників забезпечує можливість міжнародних співставлень, переводить їх на єдину мову економічної статистики.

Однією з найбільш гострих і болючих проблем українського суспільства була і залишається проблема бідності значної частини українських громадян. Слід підкреслити, що повноцінна ринкова економіка несумісна з бідністю

широких верств населення, які є носіями платоспроможного попиту. Низький внутрішній попит ставить межу збільшенню обсягів національного виробництва, гальмує економічне зростання.

В Україні розроблена і реалізується Державна програма подолання бідності, якою передбачено здійснення широкого комплексу економічних та правових заходів, спрямованих на вирішення цієї гострої проблеми.

Слід зазначити, що не існує єдиного для всіх країн стандарту бідності. Ті громадяни, хто вважаються бідними, приміром у США або Швейцарії розглядатимуться як заможні в країнах третього світу. ООН визначені пороги абсолютної бідності для різних регіонів світу. Так, порогом бідності для країн Африки є добове споживання на суму еквівалентну 1,07 дол. США (за паритетом купівельної спроможності). Для країн Східної Європи, в тому числі і України, порогом бідності є добове споживання на суму 4,30 дол. США. Для розвинутих Західних країн – відповідно 14,76 дол. США (межа бідності США).

Ключовою проблемою, визначеною Державною програмою, є подолання бідності працюючої частини населення. Якщо в розвинутих західних країнах бідність поширена серед не працюючих верств населення, то в Україні бідність також охоплює значну часту працюючих громадян. Це пов'язане з тим, що нині в Україні одна з найнижчих в Європі вартість робочої сили, яка вимірюється зарплатою. Середня зарплата в Україні покриває лише 30% реальної вартості робочої сили.

Розрив між реальною вартістю робочої сили та фактичним рівнем зарплати не забезпечує умов не тільки для розширеного, а й для простого відтворення робочої сили. Низька вартість робочої сили також є головною причиною зростання масштабів трудової імміграції.

Державною програмою подолання бідності передбачено поетапне підвищення мінімальних соціальних нормативів забезпеченості і в першу чергу величини прожиткового мінімуму та розміру мінімальної заробітної плати.

За Європейською соціальною хартією, мінімальна зарплата в країні має дорівнювати 2,5 прожиткового мінімуму, а мінімальна пенсія – 1,5 прожиткового мінімуму. Україна не ратифікувала цю хартію. Причина зрозуміла – економіка на даному етапі не може витримати такого співвідношення.

Важливим індикатором досягнутого рівня життя є частка витрат на харчування в бюджетах сімей. Чим нижча ця частка, тим вище рівень життя, і навпаки. Згідно міжнародних стандартів споживання вважається, якщо сім'я витрачає на харчування більше однієї третини свого бюджету, вона належить до числа бідних. Витрати на харчування у США, Швейцарії становлять 18-20% сімейних бюджетів, в «старих» країнах Євросоюзу – 20-23%, в Японії – 23-25%. В Україні середньостатистична міська сім'я витрачає на харчування в середньому 55-60% свого сукупного доходу.

Згідно закону Енгеля існує емпірична залежність між зростанням доходів сімей та зміною структури їх витрат: частка витрат на харчування зменшується; витрати на одяг, взуття та інші матеріальні потреби зазнають незначних змін, а

частка витрат на задоволення соціально-культурних потреб (відпочинок, туризм та ін.) суттєво зростає.

Важливим критерієм добробуту є середня калорійність харчування (споживання повноцінного білка). Статистична служба ООН розглядає низьку калорійність харчування як одну з головних ознак бідності. Згідно Міжнародних стандартів до числа бідних належать люди енергетична цінність добового раціону харчування яких нижча 2100 Ккал. Якщо ж калорійність харчування становить менше 80% цього показника (1680 Ккал.) – це межа злиденності, за якою починається не тільки білкове, а й фізичне голодування.

Наведені в статті дані про рівень доходів українських громадян не слід вважати занадто песимістичними. Дані офіційної статистики не враховують не задекларовані доходи значної частини громадян, зокрема доходи отримані від особистого підсобного господарства та в різних секторах тіньової економіки, зарплату «в конвертах» та інші джерела доходів. Постійно зростають доходи наших заробітчан, отримані за кордоном, як легальні так і нелегальні. Так, тільки в 2012 році сума офіційних переказів українських оstarбайтерів через банківську систему становила 8,4 млрд. дол. США, що майже вдвічі перевищує обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України.